

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

УДК 528.9(477)“18”

DOI: 10.15587/2313-8416.2015.37407

ПРОСТОРОВІ МОДУЛІ «МЕНТАЛЬНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ» ПАНСЬКОГО МАЄТКУ В УКРАЇНІ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК ВИЯВ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ ВЛАСНИКА

© М. М. Будзар

Проблему існування в Україні ХІХ ст. приватновласницьких панських маєтків розглянуто за допомогою аналізу засвоєння індивідумом інформації про навколишнє у ментальних мапах – формах концептуалізації просторових уявлень. Доведено, що інтерпретація просторових модулів маєткових комплексів їхніми власниками сприяла осмисленню ставлення до держави, суспільства, природи, тобто здійсненню процесів самоідентифікації

Ключові слова: панський маєток, ментальні мапи, самоідентифікація, Російська імперія, просторові уявлення, ментальність

The problem of existence in Ukraine privately manorial estates is examined by analyzing the assimilation of information by the individual about outworld in the mental maps – forms of conceptualization of spatial representations. It is proved that the interpretation of spatial modules of estate complexes contributed to their masters understanding attitude to the state, society, and nature - the implementation of self-identification processes

Keywords: manorial estate, mental maps, self-identification, Russian Empire, spatial representation, mentality

1. Вступ

Нагальною проблемою досліджень у галузі історичних наук в Україні в умовах сучасності є запровадження наукових практик, апробованих світовим досвідом, що відкриває перспективи як для постановки нових пошукових завдань, так і для аналізу проблем, вже введених до обігу. З новітнього інструментарію, що застосовується у царині гуманітарного знання, привертає увагу група дефініцій, об'єднаних такими поняттями, як «людина», «історія», «природа», «час», «простір», «культура», – «ментальна мапа» та «ментальна картографія». Дефініція «ментальна мапа» еволюціонувала від абстрактного поняття, що містить у собі суму навичок особистості щодо збирання, впорядкування та переробки інформації (Р. М. Доунз, Д. Стеа) [1] до позначення комплексу дискурсивних практик з формування схем географічного простору та наділення його структурних складників нерідко не насправді існуючими, але уявними характеристиками, (Ф. Шенк) [2].

2. Постановка проблеми

До феноменів, аналіз яких за допомогою укладання «ментальних мап» є безумовно продуктивним, тому що у них наявні як сталі матеріальні характеристики, сформовані їх існуванням у природі та соціумі, так і чіткі «духовно-

ідеальні» риси, набутих в результаті діяльності особистості, належить історико-культурний феномен приватновласницького маєтку – володіння елітного прошарку в українських землях у відповідних просторово-часових реаліях, передусім у ХІХ ст.

За умовиводом І. Колесник, укладання інтерактивних стосунків між людиною та довкіллям має два виміри – онтологічний та гносеологічний: «Онтологічний аспект взаємодії людини і простору відображає культурна географія або «географія людини», а ментальна географія <...> акцентує, як саме процеси взаємодії відбиваються в людській свідомості та уявленні індивідуума...» [3]. Ментальне картографування панського маєтку має базуватися на дослідженні приватних практик, обіймаючи кілька пластів засвоєння людиною «окультуреної території» самого маєтку та центральної садиби як його житлового та господарчого центру. По-перше, це планування території, реалізоване в елементах палацово-паркового комплексу, по-друге, індивідуальне сприйняття території «зсередини», передусім самими власниками маєтку. Узагальнення особистісного у сприйнятті маєткового володіння уможливило розглянути «ментальні мапи» дворянських маєтків окремих регіонів України у просторово-часових реаліях ХІХ ст. з позиції виявлення механізмів самоідентифікації власника.

3. Літературний огляд

Ментальні мапи є формою концептуалізації простору саме тому, що вони фіксують певну суму просторових уявлень як усього суспільства, так і окремого індивідуума текстуально та у вигляді зображень. За думкою К. Тарлоу та А. Яворські, люди усвідомлюють власну соціальну ідентичність у дефініціях свого оточення [4]. Засоби ментального картографування якнайкраще виявляють подвійність просторової самоідентифікації суб'єкту, коли «внутрішній простір» особистості постає як розмаїття форм того досвіду, частково природного, частково культурного, у формах якого конструюється світ [5]. Тому не менш значущим є розгляд ментальної мапи як активної структури, що «не лише сприймає інформацію, але спрямовує дію...» [6]. Дослідники також зазначають, що однією з основних функцій ментальних карт є ідентифікація суб'єкта, котрий познає світ, таке знання впливає на процеси самоідентифікації, а «ментальне картографування» систематизує цей досвід [7]. Не менш значущим є розуміння того, що «ментальний» (тобто колективно чи індивідуально засвоєний) простір набуває міфопоетичних ознак, тому що, за умовиводом І. Свириди, втілює приватні уявлення про світ та може відповідно до них змінювати свої параметри [8]. У цьому контексті особливо актуальним є твердження дослідників історії панського маєтку у соціокультурному просторі Російської імперії про те, що у центрі садибного світу знаходилася людина, котра організовувала цей простір у відповідності до власних уявлень про приватне життя [9]. За думкою Л. Городнової, самодостатність мікросвіту панської садиби зумовили просторові координати, коли садибний ландшафт набрав екстравертних та інтравертних властивостей, чим визначилися його духовний зміст та інтенсивність впливу на людину [10].

4. Процес самоідентифікації власника у просторових модулях «ментальної мапи» панського маєтку в Україні XIX ст.

Передусім визначимо, що характеристика тих просторових модулів, якими обумовлювалася суб'єктивна інтерпретація людиною приватного простору панської садиби, репрезентує його як результат праці «особистісної уяви» та демонструє подвійність просторової самоідентифікації суб'єкта, котрий не тільки організовував довкілля навколо себе, але шляхом інтерпретацій «висловлювався про себе».

Серед українських земель, котрі впродовж XIX ст. перебували у складі та під державно-політичним тиском Російської імперії, дуже високим рівнем культурницької активності відзначилися землі колишньої Гетьманщини, сконцентровані після кількох адміністративних поділів межі XVIII–XIX ст. у кордонах Полтавської та Чернігівської губерній. Існування на цих землях «дідизн» – спадкових приватновласницьких маєтків – було започатковане ще в останній третині XVII ст., саме резиденції вихідців з козацько-старшинської спільноти –

Горленків, Галаганів, Гудовичів, Забіл, Закревських, Капністів, Лашкевичів, Лизогубів, Маркевичів-Марковичів, Скоропадських, Стороженків, Тарновських – поряд з більш скромними садибами панства «середньої руки» стали осередками культурницької праці протягом зазначеного періоду [11]. Панські садиби були невід'ємним складником культурного ландшафту Лівобережної України як природно-культурні територіальні комплекси, цілісні за структурою, морфологією та функціями, але не менш значущим фактором їхнього існування є набуття ними певних символічних ознак, утворених насамперед завдяки поєднанню рукотворних елементів (палацово-паркові комплекси) з нерукотворним, природним, оточенням та утворенням у їх межах особливого «життєвого простору», розвиток якого забезпечувався як правами власності, так і системою особистісних інтерпретацій (родова пам'ять, сімейні традиції, творчо-професійні уподобання власника тощо).

Характеризувати «культурний простір» панської садиби необхідно у параметрах особистості, з ним пов'язаної. Нерідко, і це зафіксовано у численних джерелах особового походження (спогадах, щоденних нотатках, листуванні), садибний простір набував для власника, котрий зазвичай формувався у цьому середовищі, певних сакральних рис, так що нерідко позиціонувався як місце можливого поховання (до речі, таку роль зазвичай виконували культові споруди (церкви, каплички) маєткових комплексів). Зокрема, М. І. Муравйов-Апостол, нащадок гетьмана Д. П. Апостола, учасник опозиційного дворянського руху в Російській імперії початку XIX ст., перебуваючи в ув'язненні після подій грудня 1825 – січня 1826 року, згадував батьківську садибу на Полтавщині: «как прекрасна весна в саду в Хомутце во время цветения плодовых деревьев!...» та додавав, що, якби доля склалася інакше, він хотів би усамітнитися у селі та бути похованим на березі Хорола, на роздоріжжі між Хомутцем й Обухівкою (садиба В. В. Капніста, поета-просвітника, громадського діяча), там, де, за «малоросійським» звичаєм, встановлено дерев'яний хрест [12]. Г. П. Галаган, виходець з козацько-старшинського роду, просвітник, меценат, активний учасник реформи 1861 року, що виріс у «дідизні» у села Сокиринці Полтавської губернії, 19-річним у своєму щоденнику писав: «В Секиренцах, в саду, есть долина, в которой стоит дуб с образом. Идя от пруда в глубину долины, вы увидите, пройдя колодезь, на левой стороне, довольно высокую, в долину наклонившуюся березу, под этою березою я завещаю, чтоб меня похоронили...» [13]. Як бачимо, в обох висловлюваннях точні «прив'язки» до місцевості не виключають, але тільки підживлюють їх «умовний» зміст.

Поєднання реальних географічних орієнтирів та особистісно-індивідуального наповнення притаманно назвам дворянських садиб Лівобережної України, більшість з яких зберігає назву місцевості (поселення), але деякі відомі за символічними назвами: «Парк Трудолюб» – хутір, упорядкований у

Миргородському повіті Полтавської губернії В. Я. Ломиковським, виразником ідей Просвітництва, дослідником українських старожитностей, «Михайлова гора» – садиба, розбудована вченим-природознавцем, істориком, філологом, етнографом М. О. Максимовичем на предківській ділянці землі біля села Прохоровка Золотоноського повіту Полтавської губернії, «Ганнина пустинь» – так назвав садибу родини Білозерських, з якої походила його дружина О. М. Білозерська-Куліш (Ганна Барвінок), розташовану у Борзнянському повіті Чернігівської губернії, письменник, етнограф, мовознавець П. О. Куліш (раніше садиба мала найменування «Мотронівка» на честь Мотрони Василівни, матері братів і сестер Білозерських). В кожній з цих назв закладена певна програма: просвітницька ідея наполегливої праці на лоні природи чи думки про самотнє існування «на горі» власних переконань або «у пустелі», де можна «умереть по-запорожски, то есть вдали от шума [14]», осторонь від буття офіційного соціуму. Називання садиби забезпечувало «семіотизацію» цього простору, наділення його певними знаками.

Простір панського маєтку слугував для власника формою демонстрації особистісної відчуженості від колективного буття, права на самовиявлення. У сучасній філософській антропології, чий інструментарій все частіше вико-ристовують історики, персональна самоідентифікація може розглядатися як усвідомлення людиною самостійного буття. А. Сервера Еспіноза ставить у пряму відповідність просторове існування людини у трьох іпостасях (тіло, будинок, соціальні зв'язки) та поняття особистісного вибору, наголошуючи на тому, що людина – це істота, котра, посівши особливе місце серед тварин, як індивід стає особистістю внаслідок своєї свободи, комунікабельності [15].

Садибний простір у цьому аспекті був ідеальним для узгодження стратегій комунікації та самовизначення, тому що безліч комунікативних потоків (власники/родичі; власники/селяни; власники/сусіди; власники/наймані працівники; власники/колеги) розгорталися та об'єднувалися тут за індивідуальним вибором господаря маєтку. З такого поєднання формувалася той комплекс сенсів, особистісних ініціатив, смислових тлумачень, що забезпечував «семіотизацію» (за висловом С. Серлина, «артикуляцію») території [16]. У такий спосіб у просторово-часових межах панського маєтку поставав так званий «ментальний ландшафт», сповнений символів, утворюваних, передусім, на перетині реального та ідеального.

Найбільш наочно така взаємодія між природним та рукотворним може бути репрезентована у межах природного складника палацово-паркового комплексу дворянської садиби. Садибний краєвид як найкраще репрезентує двоїсту діалектичну природу пейзажу водночас як фізичного оточення (контексту людської дії) та як символічної системи координат. Усі садово-паркові зони панських маєтків імперської доби в Україні,

Лівобережній зокрема, мали чітку композиції, розроблену, найчастіше, садівниками-фахівцями, але у родинній традиції, артикульованій тими господарями садиб, які мали справу з текстами (чи то професійними, чи то аматорськими), таке планування підлягало інтелектуально-концептуальному переосмисленню, в якому й втілювалася програма самоідентифікації власника.

Механізм утворення просторових модулів, якими визначається районування «метального ландшафту», ґрунтувався на низці особистісних інтерпретацій, тому є безумовно суб'єктивним, пов'язаним із комплексом родових та індивідуальних міфологем, що складають історико-культурний потенціал кожної садиби. Це у першу чергу правдиво для панських садиб – осередків родинного життя та професійної діяльності інтелектуалів, котрі залишили детальні програми такого «ментального картографування» садибного простору. Красномо-вним підтвердженням такого судження може бути порівняння особистісного тлумачення «культурних ландшафтів» «дідизн», успадкованих від прабатьків-батьків двома поміщиками колишньої Гетьманщини, котрі безумовно є представниками не тільки соціальної, але й інтелектуальної еліти свого часу, – Василем Васильовичем Капністом (1758–1823) та Григорієм Павловичем Галаганом (1819–1888).

Обидві садиби – Капністів у селі Обухівка Миргородського повіту Полтавської губернії (зараз – Миргородського району Полтавської області) та Галаганів у селі Сокиринці Прилуцького повіту тієї ж губернії (зараз – Срібнянського району Чернігівської області) – були розбудовані у 20-40-х роках XVIII ст. та у свідомості своїх власників поставали як родинні гнізда, охоронці сімейної традиції.

Особиста прихильність В. В. Капніста до свого родинного гнізда лунала в його листах впродовж життя. 1786 року він писав у Г. Р. Державіну про прагнення шукати приватного щастя «в уединении, <...> в созерцании прекрасной девственной природы...» [17], а вже 1820-го року в листі до А. А. Прокоповича-Антонського просив вибачити пристрасне ставлення до Обухівки: «Каждому мил уголок свой и каждый желает заставить других пленяться тем, что ему приятно...» [17]. Від юності до старості Г. П. Галаган був відданий «родовому гнізду» у Сокиринцях. В юнацькому щоденнику він писав: «не богатство удерживает меня от службы – меня удерживают Секиренцы <...> Вам хочу посвятить я жизнь свою...» [13]. Більш ніж через двадцять років він звертався до сина у незавершеному творі «Під дубами. Сімейна хронічка»: «Бог благословил нас тем, что мы с тобою имеем наше семейное гнездо прочно и хорошо устроенное, наши милые Сокиренцы, в которых уже пять поколений нашей фамилии жили и умерли...» [19]. Обидва, і власник Обухівки, і власник Сокиринців, залишили відображені у низці текстів «ментальні мапи» ландшафтів своїх садиб, в яких чітко втілювалося самоусвідомлення цих осіб, попри те, що перший був професійним літератором, а другий – аматором. Також ними репрезентовано дві основні

варіанти таких мап за характером просторового мислення: «шлях», коли фіксується послідовність між об'єктами за певним маршрутом, та «огляд», коли відображається просторове розміщення певних об'єктів у ландшафті.

«Ментальний краєвид» Обухівської садиби утворено В. В. Капністом у віршах «Обуховка», «В пам'ять береста», «Заход сонця». Маючи світогляд, важливим складником якого були натурфілософські ідеї, дещо споріднені з поглядами Г. С. Сковороди, використовуючи ідейно-художні програми сентименталізму та раннього романтизму з їх ідеалами занурення у природний світ і перевагою приватних почуттів над державно-імперським мисленням, В. В. Капніст створив розгорнутий опис розумно впорядкованого мікрокосму, центром якого є людина, її сім'я, її справи, її думки та переконання.

Семіотичний зміст ментального простору садиби в Обухівці ґрунтується на кількох поетично-просторових орієнтирах: скромний будинок під солом'яним дахом, річкові води, що з шумом падають на жорна млинів, паркові споруди та краєвиди – «храм поміркованості», альтанка серед гушавини лісу, старе дерево, схилене над стрімкими водами, які підмивають його коріння, плодовий сад з виноградником і різнокольорова рівнина, що розкривається від будинку. Ці образи є ключовими позначками ментальної мапи, вони стають основою особистісних розмірвань над способом життя індивідууму. Невеличкий будиночок відкритий для дружби та незнайомий знатний особам, храм поміркованості покликаний нагадувати про марність прагнення літати без крил, старий берест, доживаючи останні дні, примушує пам'ятати про швидкоплинність всього живого, тим більше царів та їх царств [17].

Реальні складники природного оточення маєтку в Обухівці, перетворені фантазією людини, стають елементами культурного артефакту, отримуючи низку символічних тлумачень. Просторові модулі у ментальній карті, створеній В. В. Капністом, визначаються поняттями «дім», «пагорб», «ліс», «ріка», «острів», «млин», «цвинтар». У такий спосіб власний, інтимно-природний світ, зосереджений у реальних та семіотичних кордонах приватного маєтку, виокремлюється з офіційного імперського простору та протиставляється йому.

Варіант «мапи шляху» повністю реалізований у вірші «Обухівка», де прогулянка територією садиби з гори долу та на гору спрямована на презентацію «культурного простору» садиби як «свого», як «простору приватного життя сільського мешканця», де дворянин-власник урівнюється у людських особистісних правах із селянином-кріпаком, на противагу «чужого» простору влади, державницької кар'єри, де актуалізовано соціальні бар'єри.

Таке «ментальне картографування» «культурного ландшафту» власної садиби повністю відповідає світоглядній позиції В. В. Капніста, виразника тих консервативно-автономістських переконань, котрі в дещо іншому варіанті та в інших соціально-

історичних умовах були представлені в діяльності Г. П. Галагана.

«Ментальна мапа» «культурного ландшафту» садиби в Сокиринцях презентована в кількох генеалогічно-біографічних розвідках Г. П. Галагана «Род Галаганов», «Старый дом (в Сокиренцах)», «Под дубами. Семейная хроника» [19–21]. Лише перший з цих текстів було оприлюднено 1896 року, тоді як усі вони у певний спосіб реалізують програму самоідентифікації цього нащадка козацької старшини, котрий у перших же рядках розвідки про свій рід безапеляційно зазначив, що предки його та його сина Павла, передчасно померлого шістнадцятирічним, «происходят из малороссийских казаков, без всякой примеси посторонних народностей в последующих поколениях...» [21].

У нарисах «Старый дом» и «Под дубами» реалізований варіант «мапи-огляду», що конструюється на підставі вибору та тлумачення окремих складників реального природно-географічного простору панського маєтку, де садиба постає як родове гніздо, насичене змістом сімейної історії, яка водночас є історичною біографією певної соціальної групи та відповідно регіону – Лівобережної України. Основний концептуальний посил: для нащадка старовинного козацько-старшинського роду його спадкова дідизна є уособленням не просто родинної традиції, але зв'язків з історичним минулим.

Відправним центром «ментального картографування» стає не палацово-парковий ансамбль, створений в маєтку з середини 20-х до початку 30-х років XIX ст. з ініціативи батька автора, П. Г. Галагана, за проектом архітектора П. А. Дубровського та майстра садово-паркового мистецтва І. Бістерфельда, а зелений майданчик, оточений групами старих дубів, де колись стояв старий будинок, зведений ще в середині XVIII ст. При цьому, віддавши належне батькові за розбудову великого, гарного палацу та облаштування чудового парку, Г. П. Галаган наголошує, що шукати в садибі чогось, створеного предками, марно: «все ими устроенное было совершенно уничтожено твоим дедом, которому нужен был простор для его генеральных планов...» [19]. Тобто основним орієнтиром у спогадах про історію роду є не імперська сучасність (що не відкидається, приймається як те, що наявне), а давнє козацьке минуле, з яким асоціюється зруйнована оселя. У такий спосіб задано орієнтири ідентифікації для Г. П. Галагана – не з імперської аристократією, але з козацтво-старшинською верхівкою: «Вся моя жизнь <...> служить может достаточным доказательством того, на сколько я чужд аристократических претензий, навязанных нам феодальными понятиями и на сколько я всегда считал их неуместными особенно в нас, козацких потомках...» [19]. Недаремно І. Аксаков, перебуваючи влітку 1854 року в Сокиринцях, відмітив небажання господаря мати статус вищої аристократії: «Взглянув на дом и на сад, я сказал Галагану, что он не пан, а лорд Галаган, что

его очень смутило и заставило горячо оправдываться...» [22].

Відповідно основою для формування просторових модулів «ментальної мапи» пред-ківської садиби стали дуби, «живые существа, <...> начавшие свое существование далеко до начала каких-либо построек на этих местах...» [19]. Г. П. Галаган детально описує деякі з найстаріших дубів, називаючи їх – «фамільний», «два брати», «непохитний», «кучерявий» – та підсилюючи у такий спосіб символічне навантаження цих образів. Серед інших «маркерів» садибного ландшафту, актуальних для генеалогічних нотаток господаря Сокиринців, – поняття «старий дім», «свята долина», «левада». Створена у такий спосіб «ментальна мапа» панського маєтку стає основою для актуалізації міфологем, пов'язаних з пам'яттю про побут предків, і, ширше, про національні святині, що, у свою чергу, є показником особистісної самоідентифікації автора.

6. Апробація результатів дослідження

Тобто, як бачимо, використання ментального картографування як засобу дослідження особистості в історії, аналізу варіантів територіальної ідентичності, зокрема механізмів самоідентифікації представників елітного прошарку Лівобережної України в реаліях XIX ст. є плідним у галузі історичних наук, що було доведено, серед іншого, у виступі на шостому методологічному семінарі «Ментальні мапи як інструментарій історика», який відбувся в Києві, в Інституті історії України Національної академії наук України, 20 листопада 2012 року.

7. Висновки

У підсумку зазначимо, що ментальні мапи є формою концептуалізації простору відповідно до індивідуально-психологічних та інтелектуально-світоглядних уявлень особистості. Застосування їх для дослідження феномену панського маєтку в Україні імперської доби має базуватися на дослідженні індивідуальних практик з метою узагальнення особистісних уявлень у сприйнятті маєткового володіння. Виокремлення просторових модулів, на основі яких укладалася «ментальна мапа» культурного ландшафту садиби, репрезентує подвійність просторової самоідентифікації суб'єкта, котрий не тільки організовував довкілля навколо себе власними діями, але осмислював себе у світі, тобто здійснював процес самоідентифікації. І такі «висловлювання» були тим потужніші, чим вищий був «культуротворчий потенціал» садиби. Доказом цього, серед іншого, є аналіз результатів «ментального картографування», репрезентованого визначними громадськими та культурними діячів XIX ст. – В. В. Капністом та Г. П. Галаганом, нащадками козацько-старшинської еліти Гетьманщини. Аналіз «ментального картографування» культурного ландшафту родових садиб, успадкованих та розбудованих ними, довів, що консервативно-автономістські переконання залишалися актуальними у середовищі інтелектуальної еліти Лівобережної України від кінця XVIII до другої половини XIX ст. Ментальні мапи

садиб в Обухівці Капністів та Сокиринцях Галаганів створені на основі вибору не офіційних, «імперських», але природних та приватно-особистих координат. Просторові модулі «ментального ландшафту» садиб засвідчують спорідненість процесів самоідентифікації їхніх власників. Це протиставлення приватного життя імперському буттю, існування в природі – існуванню у державному соціумі, хоча В. В. Капніст більш послідовно виключає «ментальний ландшафт» Обухівки з імперського світу, «ментальна мапа» садиби у Сокиринцях, створена Г. П. Галаганом, демонструє прагнення відновити зв'язок із власним родом через актуалізацію козацької минувшини, але із збереженням імперського дискурсу, не відсторонюючись від нього.

Література

1. Downs, R. M. Cognitive Karten. Die Welt in unseren Köpfen [Text] / R. M. Downs, D. Stea. - New York : Harper & Row, 1982. - 392 p.
2. Schenk, F. B. Mental Maps. Die Konstruktion von geographischen Räumen in Europa seit der Aufklärung [Text] / V. F. Schenk // Geschichte und Gesellschaft. - 2002. - Vol 28. - P. 493-514.
3. Колесник, І. Ментальні мапи як інструментарій історика [Текст] / І. Колесник // Ейдос. - 2013. - Вип. 7. - С. 159-168.
4. Яворски А. Введение в семиотические пейзажи [Электронный ресурс] / А. Яворски, К.Тарлоу - Режим доступа: <http://gefeter.ru/archive/5322>. - 10.07.2012 г. - Загл. с экрана.
5. Копосов, Н. Е. Как думают историки [Текст] / Н. Е. Копосов. - М. : Новое литературное обозрение, 2001. - 326 с.
6. Колесник, І. І. Ментальне картографування та професія історика: між раціональним й уявленим [Текст] / І. І. Колесник // Український історичний журнал. - 2012. - № 5 (506). - С. 135-156.
7. Ионов, И. Н. Цивилизационная самоидентификация как форма исторического сознания [Текст] / И. Н. Ионов; отв. ред. Н. А. Хренов. - Искусство и цивилизационная идентичность. - М. : Наука, 2007. - С. 169-187.
8. Свирида, И. И. Между Петербургом, Варшавой и Вильно: художник в культурном пространстве XVIII-XIX вв. [Текст] : очерки / И. И. Свирида. - М. : ОГИ, 1999. - 360 с.
9. Марасинова, Е. Н. Культура русской усадьбы [Текст] / Е. Н. Марасинова, Т. П. Каждан. - Очерки русской культуры XIX века: общественно-культурная среда. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1998. - С. 265-372.
10. Городнова, Л. Е. Смысловый континуум понятия «усадьба» [Электронный ресурс] / Л. Е. Городнова // Аналитика культурологии. - 2010. - 2 (17). - Режим доступа: http://analiculturolog.ru/component/k2/item/195-article_7.html. - 29.09.2010 г. - Загл. с экрана.
11. Будзар, М. М. Историко-культурна модель панської сільської садиби в Україні XVIII-XIX століть: теоретичні засади дослідження [Текст] / М. М. Будзар // Вісник ДАККиМ. - 2011. - № 2. - С. 145-149.
12. Муравьев-Апостол, М. И. Воспоминания и письма [Текст] / М. И. Муравьев-Апостол; предисл. и примеч. С. Я. Штрайха. - Петроград: «Былое», 1922. - 27 с.
13. Материалы для биографии Г. П. Галагана: отрывки из юношеского дневника Г. П. Галагана, 1836-1841 [Текст] // Киевская старина. - 1898. - Т. 62, № 7/9. - С. 189-224.

14. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІР НБУ ім. В. І. Вернадського) [Текст] / ф. 10, оп. 1, спр. 17416, 2 арк.

15. Эпиноза, А. С. Кто есть человек? Философская антропология [Текст] / А. С. Эпиноза // Это человек : антология философских работ / сост. П. С. Гуревич. - Москва : Высшая школа, 1995. - С. 75-100.

16. Sörlin, S. The articulation of territory : Landscape and the constitution of regional and national identity [Text] / S. Sörlin // Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography. - 1999. - Vol. 53, Issue 2-3. - P. 103-112. doi: 10.1080/00291959950136821

17. Капнист, В. В. Собрание сочинений [Текст] Т. 2. Переводы. Статьи. Письма [Текст] / В. В. Капнист; ред., вступ. ст. и примеч. Д. С. Бабкина. - М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1960. - 630 с.

18. Капнист, В. В. Собрание сочинений [Текст] Т. 1. Художественные произведения [Текст] / В. В. Капнист; ред., вступ. ст. и примеч. Д. С. Бабкина. - М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1960. - 772 с.

19. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського [Текст] / ф. 1, оп. 1, спр. 6886, 7 арк.

20. ІР НБУ ім. В. І. Вернадського [Текст] / ф. 1, оп. 1, спр. 6860, 2 арк.

21. Род Галаганову 25-летие Коллегии Павла Галагана в Киеве [Текст] / под ред. А. И. Степовича. - Киев, 1896. - С. 1-26.

22. Аксаков, И. С. Письма к родным. 1844-1848 [Текст] / И. С. Аксаков; изд. подг. Т. Ф. Пирожковой. - М. : Наука, 1988. - 704 с.

References

1. Downs, R. M., Stea, D. (1982). Kognitive Karten. Die Welt in unseren Köpfen, New York: Harper & Row, 392.

2. Schenk, F. B. (2002). Mental Maps. Die Konstruktion von geographischen Räumen in Europa seit der Aufklärung. Geschichte und Gesellschaft, 28, 493-514.

3. Kolesnyk, I. (2013). Mental'ni mapy yak instrumentariy istoryka. Eydos, 7, 159-168.

4. Yavorsky, A., Tarlou, K. Vvedeniye v semyotycheskiye peyzazhy. Available at : <http://gefter.ru/archive/5322> (Last accessed: 10.07.2012)

5. Kopusov, N. E. (2001). Kak dumayut ystoryku. Moscow, Russia: Novoe lyteraturnoe obozreniye, 326.

6. Kolesnyk, I. I. (2012). Mental'ne kartohrafuvannya ta profesiya istoryka. Ukrayins'kyu istorychnyy zhurnal, 5 (506), 135-156.

7. Ionov, I. N. (2007). Civilizacionnaja samoidentifikacija kak forma istoricheskogo soznaniya. Iskusstvo i civilizacionnaja identichnost'. Moscow, Russia: Nauka, 169-187.

8. Svyryda, Y. Y. (1999) Mezhdru Peterburhom, Varshavoy y Vyl'no: khudozhnyk v kul'turnom prostranstve XVIII-XIX vv. Moscow, Russia: OHY, 360.

9. Marasynova, E. N., Kazhdan, T. P. (1998). Kul'tura russkoy usad'by. Ocherky russkoy kul'tury XIX veka: obshchestvenno-kul'turnaya sreda Moscow, Russia: Izdatel'stvo Moskovskogo universiteta, 265-372.

10. Gorodnova, L. E. (2010). Smyslovoj kontinuum ponjatija «usad'ba». Analitika kul'turologii, 2 (17). Available at: http://analculturolog.ru/component/k2/item/195-rticle_7.html (Last accessed: 29.09.2010)

11. Budzar, M. M. (2011). Istoryko-kul'turna model' pans'koy sil's'koy sadyby v Ukrayini XVIII-XIX stolit': teoretychni zasady doslidzhennya. Visnyk DAKKiM, 2, 145-149.

12. Murav'ev-Apostol, M. I. (1922)/ Vospominaniya i pis'ma, Petrograd, Russia: «Byloe», 27.

13. Materialy dlja biografii G. P. Galagana: otryvki iz junosheskogo dnevnika G. P. Galagana, 1836-1841. (1898). Kievskaja starina, 62, 7/9, 189-224.

14. Instytut rukopysu Natsional'noyi biblioteki Ukrayiny imeni V. I. Vernads'koho (IR NBU im. V. I. Vernads'koho), 10, 1, 17416, 2.

15. Espinoza, A. S. (1995). Kto est' chelovek? Filosofskaja antropologija . Jeto chelovek : antologija filosofskih rabot. Moskva, Russia: Vysshaja shkola, 75-100.

16. Sörlin, S. (1999). The articulation of territory: Landscape and the constitution of regional and national identity. Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography, 53 (2-3), 103-112.

17. Kapnist, V. V. (1960). Sobranie sochineny. T. 1. Hudozhestvennye proizvedeniya. Moscow, Russia: Izdatel'stvo AN SSSR, 772.

18. Kapnist, V. V. (1960). Sobranie sochineny. T. 2. Perevody. Stat'i. Pis'ma. Moscow, Russia: Izdatel'stvo AN SSSR, 630.

19. IR NBU im. V. I. Vernads'koho, 1, 1, 6886, 7.

20. IR NBU im. V. I. Vernads'koho, 1, 1, 6860, 2.

21. Rod Galaganov (1896). 25-letie Kollegii Pavla Galagana v Kieve. Kiev, 1-26.

22. Aksakov, I. S. (1988). Pis'ma k rodnym. 1844-1848. Moscow, Russia: Nauka, 704.

*Рекомендовано до публікації д-р істор. наук Салата О. О.
Дата надходження рукопису 27.01.2015*

Будзар Марина Михайлівна, кандидат історичних наук, доцент, кафедра історії України, Київський університет ім. Бориса Грінченка, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна, 04053
E-mail: qmimaq1113@yahoo.com